

АНТИЧКИТЕ КОРЕНИ НА ХЕРОЈОТ-ДВОЈНИК ВО МАКЕДОНСКАТА ЕПИКА

Крајка содржина

Еден од клучните проблеми при определбата на природата на македонската епика е нејзината генеза која во поново време се врзува за праисториските митолошки обрасци на Балканот. Циклусот на епски песни за Марко Крале тука има централно место, па во тој контекст се прават обиди ликој на главниот херој да се дефинира иргнувајќи од најстариите слики на херој-коњаник за што сведочат и некои археолошки откритија. Принципно земено, овој период заслужува ресект, меѓутоа не е прифатливо комплексната личност на Марко Крале и својот во кој се пројавува да се сведуваат на прости и еднозначни митски претстави. Ликој на овој херој на македонската епика поезија се обликува низ времето во културна средина која била непосредно изложена на разновидни влијанија од Антика наоаму. За да се согледа неговата генеза и многузначност мора да се води сметка доеднакво и за локалниот, но и за поширокиот индоевропски контекст и тоа во временскиот след од Праисторијата, Антика и Средновековието до наше време.

На примерот на необичната појава на дете-јунак во кралемарковскиот циклус, се прави обид да се укаже на таквите разнородни влијанија. За тоа попреба посебно е погоден примерот со ликој на Секула Дејенце кој во македонската епика се јавува во улога на двојник, односно заменик на Марко Крале.

Клучни зборови: АНТИЧКА ТРАДИЦИЈА, МАКЕДОНСКА ЕПИКА, ЦИКЛУСОТ ПЕСНИ ЗА МАРКО КРАЛЕ, ДЕЦА-ЈУНАЦИ, ИНДОЕВРОПСКИ ОБРАСЦИ, ПРЛИЧЕВ.

Пристапувајќи кон истражувањето на традиционалната херојска епика, ние тргнуваме од убедувањето дека таа претставува еден затворен, канонизиран свет во кој нема многу место за случајности. Современата наука тука има утврдено низа од конвенционални тематски обрасци кои во својата мрежа често ги опфаќаат дури и најсит-

ните детали. Според тоа, обидот да се објасни и сфати некој епски феномен логично тргнува од истражувањето на влијанието на определени архаични тематски и значенски константи.

Кога станува збор за македонската епика, јасно е дека таа не може да се сфати навор од контекстот на балканската и уште пошироко, од индоевропската епска традиција. Притоа мислиме на идејниот синкретизам кој се обликува низ вековите, а ги опфаќа не само нам историски поблиските христијански идејни модели, туку и претхристијанските религиозни претстави на кои овде посебно би се осврнале.¹ Имено, во македонската епика наидуваме на некои необични појави кои се објасниви само доколку ја прифатиме таа историска слоевитост на влијанијата. Една таква необична појава е двојниот херој кој скоро исклучиво се врзува за циклусот на песни за Марко Крале.²

Во литературата е добро позната двојката составена од Марко Крале и Секула Детенце, но и покрај тоа, би се рекло дека има некој нејаснотии во нивниот однос кои не можат да се решат без еден принципиелен осврт кон евентуалните индоевропски обрасци.

Удвојувањето на големите херои во индоевропскиот свет не е реткост.³ На пример, во вавилонскиот еп за Гилгамеш го откриваме неговиот другар, всушност двојник под името Енкиду, а во митраизмот е позната врската меѓу Митра и Сол. Во грчкиот свет имаме бројни примери на присни пријателски врски меѓу два хероја. Добро ни е познат култот на два хероја во ликовите на митскиот атински крал Тезеј и неговиот неразделен пријател Пиритој, а знаеме дека и самиот Тезеј преку подвизите од детинството па натаму низ животот се прикажува како двојник на Херакле. Некои митолози дури сме-

¹ Во научната литература веќе подолго време се провлекува тезата според која праобразец на ликот на нашиот најголем епски херој Марко Крале е т. н. Тракиски коњаник. Оваа митолошка личност за која останале да сведочат само некои ликовни претстави се зема како модел на автохтон балкански херој кој би требало да ја гарантира автохтноста и на Марко. Така, Д. Срејовиќ воспоставува една широка паралела меѓу ликовите на Тракискиот коњаник, христијанскиот св. Ѓорѓи и Марко Крале која наедно би претставувала и развојна линија на античкиот праобразец. Тој заклучува: "L'analogie Marko Kraljevič – saint Georges – Le cavalier thrace, a-t-elle une importance décisive, tant pour la connaissance de la figure de Marko Kraljevič, que pour l'explication du héros thrace cavalier" (стр. 89); сп. D. Sreјović, "Les anciens éléments balkaniques dans la figure de Marko Kraljevič", *Živa Antika* 8(1958)75-97. За истата теза в. и: Е. Теодоров, *Български народен џероичен ејос. Кралмарков циклъ – произход, развиши, сйецифика*. Софија 1981; Р. Иванова, *Ејос, обред, мийи*. Софија 1992.

² Сп. Пенушлиски, К. (приредувач), *Марко Крале – леџенда и сйварносй*. Скопје 1983; стр. 88.

³ Мадлена дава кус список на „дублети“ на големите епски херои во мошне широки просторни и временски рамки. Сп. D. Madelénat, *L'Épopée*. Paris 1986; p. 53.

таат дека Тезеј е само атинска копија на Херакле. Веројатно најпознатата култна херојска двојка е онаа на Ахил и Патрокло во *Илијада*.⁴ Длабоко вкоренет на балканските простори е уште еден култен херојски пар, а тоа се Диоскурите: Полидевк и Кастор; последниов е смртник чиешто загинување ќе го одмазди неговиот бесмртен брат Полидевк.

На Балканскиот Полуостров, во рамките на јужнословенската епика се развива низа од херојски двојки какви што се, на пример, Марко Крале и Андрија во православниот или Мујо и Халил Хрњица во муслиманскиот свет. Врските со архаичниот тематски образец којшто ги обединува се препознатливи во многу случаи, а умножувањето на моделот придонесува за полесно утврдување на константите.⁵

Рековме дека удвојување на херојот во македонската епика наоѓаме во песните за Марко Крале. Овој наш најпознат епски херој се врзува повремено за неколку познати ликови, негови сојузници или противници во борбата, сеедно: Црна Арапина, Филип Маџарина или Беле од Костур. Без нив ликот на Марко е незамислив. Но, за нас овде е најинтересна неговата врска со таканаречените деца-јунаци. Поименично, тоа се: Дете Голомеше, Дукадинче, Малианче, Оливерче, Татомирче и Секула Детенце.

Различни се толкувањата на нивното потекло, улога и значење во епот, но некои досегашни појаснувања можат да бидат корисни во тој поглед.⁶ Пред сè, треба да се има предвид дека народниот пејач тука ретко прави разлика во значењето на зборовите: дете, момче или момок⁷ така што строгите разграничувања не треба да се земаат како соодветни.

Многу значајно е што децата-јунаци во македонската епика имаат одлики кои упатуваат на нивната врска со античките модели на еден поширок простор кој обично се именува како индоевропски.

На пример, децата-јунаци најчесто се пројавуваат со своите јуначки дела уште од мали години. Тие ја добиваат својата сила и посебни моќи со самото раѓање што се толкува како производ на не-

⁴ Не помалку позната во епската литература е двојката Ајнеј – Палант во *Ајнеида*, за која со право се смета дека е Вергилиево уметничко подражавање на хомерскиот образец Ахил – Патрокло.

⁵ Сп. Д. Бајнем (D. Bajnem), „Култ двају јунака у културној историји Балкана“. *Анали Филолошког факултета у Београду* 4(1964)65-73.

⁶ В. на пример: К. Теодоров, „Просиход на песната за дете Дукадинче“, *Известия на Етн. институтот и музеј*. Софија 2 (1955) 347-393; А. Стерјовски, „Дали децата-јунаци од народните песни се деца“, *Развјеток* (Битола) 4-5(1974)322-328.

⁷ Сп. К. Пенушлиски, *op. cit.*, стр. 89.

какво чудесно зачнување. Во песната *Дејие Малианче* неговото раѓање се најавува со една развиена словенска антитеза

*Дали ѓрми ил се земја ширесе,
или вода од високо шече,
или сѝадо со јаґненца блее,
или овчар с меден кавал свири,
или змија у ѓрамада свири... (итн.).*

А потем следи одговорот:

*Туку се је дејие ѝородило,
ѝородило дејие ѝред вечера,
ѝо вечера дејие ѝродумало,
ѝродумало, боґме, ѝомамило.⁸*

Набргу потоа, Дете Малианче заминува да ја запроси ќерката на Филип Маџарина и притоа ги извршува сите подвизи што Филип ќе му ги зададе како услов за да му ја даде својата ќерка за жена. Ова е претстава која нè води кон верувањата од најстарите времиња, а ги откриваме јасно обликувани во античката грчка митологија. Доволно е само да се потсетиме на херојските подвизи на Херакле кој уште во пелени успеал да задави две змии што биле испратени да го убијат како дете.

Односот меѓу Марко и децата-јунаци е повеќекратно определен и разновиден. Од една страна, необичните и навидум недораснати мали јунаци се Маркови противници или соперници во борбата и тогаш по правило се посилни од него, дури и како новороденчиња (таков е случајот со Дете Малианче). Далечна паралела на таквиот однос може да насетиме кај Хомер, на пример, во односот на голобрадиот Одисеев син Телемах кој се спротиставува на далеку постариот и посилен јунак Антиној, натрапник во домот на Одисеј.

Од друга страна се јавува Секула Детенце кој во неколку песни од циклусот е претставен како придружник и помошник на Марко. Иако многу помлад, Секула рамноправно се бори на страната на Марко, а понекогаш дури е и појунак од него.⁹

Деталната анализа открива дека Секула во овој однос редовно добива подредена улога. Формално, тој се претставува како син или внук на Марко, а практично ја има улогата на негов млад заменик или помошник. Сродствениот однос меѓу Марко и Секула е очигледен одраз на индоевропскиот пар на јунаци од кои постариот е нај-

⁸ К. Пенушлиски, *op. cit.* стр. 373.

⁹ В. песните: *Марко, Секула и крал Лајтинин; Марко, Јанкула и Секула Дејтенце; Секула Дејтенце и Влаинка Девојка.*

често вујкото, а помладиот пак е дете од неговата сестра. Смеслата на оваа архаична врска е практична: стариот искусен воин има задача да го научи на занаетот својот млад и неискусен сродник. Подвизите пред кои е исправен младиот херој имаат иницијациски карактер; за да ја докаже својата зрелост како маж, идниот младоженец неизбежно мора да се впушти во решавање на сложени задачи при што треба да ја пројави својата храброст и снаодливост. Нашиот млад јунак во потполност се вклопува во овие индоевропски митски обрасци. Беше споменато дека Дете Малианче мора да мине низ тој ритуал на иницијација, но истото важи и за Секула детенце во песната *Марко, Секула и крал Лајтинина*. Кога Секула ќе дојде да ја проси ќерката на кралот, овој ќе му одговори:

*Как ќе ти дадам ќерка Анџелина,
дур не сиџоритиј дејте јунаштина?*¹⁰

Тогаш Секула се впушта во подвизи преку кои ја докажува својата јунаштина и зрелост: се бори со Црна Арапина, влегува во запалена фурна, кине три јаболки од преку море.

Посебно вреди да се одбележи еден навидум ситен детаљ, а тоа е задачата на Секула редовно да го служи со вино Марка, а понекогаш и некој негов близок гостин. Во песната *Секула дејтенце и Влаинка девојка*, за Секула се вели:

*Ќијој милуа Марка Кралевика,
да му служи она ројно вино.*¹¹

Се чини дека тука може да важи општата констатација дека темата на служење вино не само во македонската туку и во балканската епика воопшто е израз на прастариот претхристијански обичај зачуван меѓу другото и ликовно на некои од рељефите на митраизмот пронајдени на овие простори. На нив се прикажува слугата Сол како клечи пред Митра и го служи со пехар-вино за причест.¹²

Најзначајна задача што детето-херој ја добива во ликот на Секула е улогата на замена и жртва на главниот херој, Марко Крале. Во песната под наслов *Марко, Јанкула и Секула Дејтенце*, последниов добива задача, овојпат од својот вујко Марко, да го убие Жолтиот Евреин и да го спречи во неговата намера да ја „обесчести Света Гора“. Најинтересно е што таа своја задача Секула ја извршува како еден вид жртвување за Марко бидејќи овој, според советот на старата мајка, во евентуалниот судир со Евреинот сигурно ќе загине. Таа на својот син му вели:

¹⁰ Пенушлиски, *op. cit.*, стр. 405.

¹¹ Пенушлиски, *op. cit.*, стр. 416.

¹² D. Вунум, *op. cit.*, p. 66, 70.

*Ти не можеш не̄го да ѿо̄зубиш,
за на ме̄дан ѿи да му излезии,
ке за̄гинеи ѿи ѿвои дрӯгари.
Слушај, синко, како да најраиш:
ѿи да куйиш до ѿрисѿана коњи,
и Секула ѿебдил да го сѿиориш,
кирација со ѿрисѿана кожи.¹³*

Значи, Секула во овој случај се жртвува, се престорува кирација и го ризикува својот живот за да му овозможи победа на својот заштитник Марко. Посебно треба да се одбележи што тој во овој потфат влегува со измама, имено, престорувајќи се во кирација кој треба да го намами Евреинот.

Во песната *Секула дејѿенце и Влаинка девојка* Марко го преоблекува Секула во моминска облека со цел да го продаде на измама и така да заработи. Тој предлага на својот соговорник Јанкула Војвода:

*Ајде вака ние да сѿиориме:
Секула е момче го̀лобrado,
да го лејо ние ѿромениме,
во една руба, руба девојчинска,
и в чаршиа да го извадиме,
да го не̄го ние ѿродаиме,
досѿа бла̄го ние ќе земиме,
а Секула ѿосле нека бе̄га,
ѿак в ѿланина нека си дојди,
да ни служи вино ем ракија.¹⁴*

Без оглед на тоа што во случајов престорувањето се јавува во еден послободен контекст (надвор од непосредната борба), ваквите подробности заедно отсликуваат претстави кои не навраќаат на една античка обработка на раширениот тематски модел на престорување и жртвување на помладиот помошник или заменик на херојот во некоја ситуација. Тука мислиме на веќе споменатиот однос меѓу Ахил и Патрокло. Притоа ги препознаваме клучните моменти на жртвувањето на Патрокло, неговата улога на заменик на Ахил со тоа што ќе го наметне на себе неговото оружје и ќе ги измами противниците.

Се разбира, во случајов мислиме и на општиот индоевропски модел кој дозволува разни отстапки и варијации, меѓутоа, инсистирањето на некои препознатливи белези какво што е престорувањето во наведените песни за Марко и Секула, одат во прилог на убедувањето дека паралелата не може да биде произволна.

¹³ Пенушлиски, *op. cit.*, стр. 412.

¹⁴ Пенушлиски, *op. cit.*, стр. 415.

Една литературна обработка на индоевропскиот модел на двоен јунак во македонската епика, откриваме и во епот *Скендербеј* од Григор Прличев.¹⁵ Несомнено, нашиот поет овде непосредно се надоврзува на хомерската обработка. Како што е Ахил големиот херој кој единствено може да го направи решавачкиот чекор во борбата, така и Скендербеј е далеку над своите соперници во бојот. Сепак, следејќи го образецот Ахил-Патрокло од *Илијада*, Прличев на својот голем јунак му доделува верен пријател Динко кој треба да ја одигра улогата на жртва и еден вид негова замена.

Паралелата добива јасни обележја на неколку рамништа.

Прво, уште од самиот почеток, херојот-двојник Динко и кај Прличев се јавува како мошне млад човек, наспроти главниот херој Скендербеј кој е зрел маж. Последниов неколку пати¹⁶ му се обраќа на Динко со изразот *tekno* кој би можел да се преведе со *чедо*, *дете* и сл. Од друга страна, кон крајот на епот,¹⁷ описот на смртната агонија на Динко се дава преку развиена споредба каде што тој повторно се споредува со дете (*paidion*) кое го чека својот татко, спасител (т. е. Скендербеј) кој треба да му ги скрати маките.

Понатаму, односот меѓу херојот двојник и главниот херој кај Прличев останува во суштина ист како и во индоевропскиот образец кај Хомер. Динко во основа ја игра улогата на замена на Скендербеј. Меѓутоа, замената во *Илијада* е специфично нагласена (со преоблекување, престорување) како и во македонската усна епика за Марко, а литературниот начин на епско создавање на Прличев му дава можност за послободна обработка на архаичниот образец и тој ќе внесе во исто време и повеќе реализам и поинаков вид на симболика. Имено, Динко како застапник (заменик) на Скендербеј не се престорува буквално во нешто друго, во мамка што треба да го намами или заведе непријателот, туку едноставно добива задача на личен пратеник на Скендербеј којшто треба пред водачот на Турците лично да ги соопшти зборовите на својот господар. Сепак, инсистирањето на улогата на замена кај нашиот поет јасно ја откриваме во идентичното повторување на зборовите на Скендербеј од страна на Динко пред турскиот водач; тие се всушност вистински цитат.¹⁸

¹⁵ Подлогата на оваа паралела е пошироко поставена во книгата: В. Митевски, *Хомер и Прличев*, Скопје 1995.

¹⁶ Сп. Г. С. Прличев, *Скендербеј*. Препев М. Д. Петрушевски. Скопје 1974 (стихови: 458, 461 и 464).

¹⁷ *Op. cit.* стихови 3530-3540.

¹⁸ *Sp. op. cit.* стихови 466-476 и 535-544.

Иста е и судбина на Динко како и на Патрокло. Пораката што тој ја пренесува од Скендербеј е толку остра и полна со презир и предизвик што Турците веднаш ќе го казнат со најтешката смртна казна, набивање на колец што би можело да се сфати како посредно казнување и понижување на главниот херој.

Посебниот, присен однос меѓу главниот херој и неговиот заменик кај Хомер го гледаме во личното залагање на Ахил за спас на телото од непријателот на загинатиот Патрокло, а кај Прличев во чинот непосредно ослободување на Динко од колецот од страна на Скендербеј¹⁹ по што се пристапува кон разврската на дејствието и крајот на епот.

Конечно, паралелата може да се утврди и во необичната постапка при која самиот поет непосредно му се обраќа на двојникот-херој што е специфика кај Хомер, но присутно и кај Прличев. Во *Илијада* (16. 20) читаме како хомерскиот пејач му се обраќа на Патрокло директно во второ лице еднина со израз на сетност и жал за она што го чека, а во *Скендербеј* (481-486) Прличев на ист начин му се обраќа на својот Динко. Несомненото подражавање на античкиот образец во крајна линија претставува само посебен облик на литературна обработка на индоевропската архаична типична тема.

(Рецензент: академик Петар Хр. Илиевски)

---

¹⁹ *Op. cit.* стих 3565.

ЛИТЕРАТУРА

- Вунин, D., 1964, „Култ двају јунака у културној историји Балкана“, *Анали Филолошког факултета у Београду* 4, 65-73.
- Иванова, P., 1992, *Ејос, обред, мити*. Софија.
- Madelénat, D., 1986, *L'Époree*. Paris.
- Митевски, В., 1995, *Хомер и Прличев*, Скопје.
- Пенушлиски, К., (приредувач), 1983, *Марко Крале – легенда и стварноси*. Скопје.
- Прличев, Г. С., 1974, *Скендербеј*. Препев М. Д. Петрушевски. Скопје.
- Srejšović, D., 1958, “Les anciens éléments balkaniques dans la figure de Marko Kraljević”, *Živa Antika*, 8, 75-97.
- Стерјовски, А., 1974, „Дали децата-јунаци од народните песни се деца“, *Развишок* (Битола) 4-5, 322-328.
- Теодоров, Е., 1981, *Бџлџарски народен ѓероичен ејос. Кралимарков цикл – ѓроизход, развишиие, сјецифика*. Софија.
- Теодоров, К., 1955, „Просиход на песната за дете Дукадинче“, *Извесшија на Ејин. инсшишуи и музеј*. Софија 2, 347-393.

Vitomir MITEVSKI

**ANCIENT ORIGIN OF THE DOUBLE HERO IN
MACEDONIAN EPIC POETRY****SUMMARY**

The main stand point of view in this research is that Macedonian epics reflects some models of Indo-European. For example, the double hero in the cycle of Marko the King is interpreted as a relict of ancient paradigmas in Near East epics and Ancient Greek epics. The parallels are based on detailed analysis of some peculiar element and some appearances of the same model in Roman epics and Balkan epic tradition.

Special attention is paid to the doublet Skenderbey-Dinka as interpreted in literary epic poetry of Grigor Prlichev, Macedonian poet od XIX century.